

Engels laken in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw

Zoals bekend, was in de late Middeleeuwen de invoer van engels laken in Vlaanderen verboden, wat blijkbaar een van de redenen is geweest waarom de engelse lakenhandelaars hun continentale markt te Antwerpen hebben gevestigd. In een recent artikel hebben we ons afgevraagd in hoeverre op dit punt en op vele andere een scherpe tegenstelling tussen Antwerpen en Brugge heeft bestaan ¹. We zouden hier wat grondiger willen ingaan op het probleem van het verbod op invoer van engels laken.

Van wanneer de eerste verbodsbepalingen dienaangaande dateren is niet precies bekend. Afgaande op een verkeerd gedateerd privilege voor de Hanze werd dikwijls aangenomen dat het verbod reeds bestond in 1307. J.H. Munro heeft er onlangs echter op gewezen, dat het privilege niet van 1307 doch van 1359 dateert, er bij voegend, dat de mededinging van het engelse laken inderdaad wel pas na 1350 en niet reeds in het begin van de 14e eeuw aanleiding kon geven tot beschermende maatregelen van vlaamse zijde. De eerste verbodsbepaling zou dan ook van kort vóór 1359 zijn, vermits in dat jaar voor de doorvoer van engels laken reeds een uitzondering wordt gemaakt ten gunste van de Hanze ².

1. *Brugge en Antwerpen in de 15e en 16e eeuw: een tegenstelling?* in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXXIII, 1970, 15-37 (met verwijzing naar de literatuur over de laat-middeleeuwse brugse handel, p. 15, n. 1).

2. J.H. Munro, *The costs of anglo-burgundian interdependence*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XLVI, 1968, p. 1232. K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch*, III, nr. 430, art. 19, nr. 452, art. 62. L. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, I, Brugge, 1904, nr. 303, p. 225.

Reeds in 1358 trouwens klaagt de Hanze in een bezwaarschrift tegen Brugge over inbeslagneming van engels laken in transit dat door Hanzeaten in het Zwin wordt gebracht. Ze klaagt tevens over het heffen van tol op engelse en atrechtse scharlakens in handen van Hanzeaten ³. Hieruit blijkt dus, dat er reeds een verbod op de invoer van engels laken bestond, waarop althans voor de doorvoer een uitzondering was gemaakt ten voordele van de Hanze; of de klacht over de tol op engelse scharlakens betrekking heeft op invoer dan wel ook alleen op doorvoer slaat, is niet duidelijk. In het privilege van 1359, dat als gevolg van deze en andere klachten aan de Hanze wordt verleend, is in elk geval alleen sprake van vrije doorvoer ⁴. Dat engels laken in Vlaanderen reeds verboden was in 1358 blijkt ook uit de inbeslagneming in dat jaar van engels laken dat onvrijwillig, nl. door schipbreuk, in het graafschap was beland ⁵.

We kunnen echter hoger opklimmen. Een eerste spoor van verbeurdverklaring van engels laken vindt men nl. reeds in de brugse stadsrekening van 1346-1347 ⁶.

Nog vroeger, in 1334, is sprake van 31 engelse lakens, 5 pakken met ongeveer 300 engelse saaien en 3 kazen, behorend aan keulse kooplui en op weg naar Keulen in beslag genomen te Geraardsbergen. Twee brugse kooplui stellen zich borg voor hun keulse collega's teneinde opheffing van het arrest te bekomen ⁷. Niets laat evenwel toe, hieruit te besluiten dat er reeds verbod op in- of doorvoer van engels laken bestond. Het kan hier immers gaan om een arrest vanwege schuldeisers van de keulse kooplui, wat het vrijlaten mits borgstelling zou verklaren. Moest het gaan om inbeslagneming van contrabande, dan ziet men niet goed waarom ook de kazen werden gearresteerd, noch hoe een

3. K. Koppmann, *Hanserecesse*, Erste Abteilung, III, nr. 238, artikels 6 en 18.

4. K. Höhlbaum, *loc. cit.*

5. K. Koppmann, *op. cit.*, nr. 240, 5 (pp. 234-235).

6. L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, IV, p. 154.

7. K. Höhlbaum, *op. cit.*, nr. 644.

borgstelling opheffen van het arrest kon bekomen. Veeleer lijkt deze tekst er op te wijzen, dat er tegen doorvoer van engels laken als zodanig op dat ogenblik geen bezwaar bestond - tenzij men zou aannemen, dat bij een toen reeds geldend verbod ook reeds de in 1358 en 1359 vermelde vrijstelling voor doorvoer door Hanzeaten bestond, en er dus alleen geen bezwaar was omdat het hier keulse kooplui betrof.

Al is het moeilijk, hier zekerheid te verkrijgen, dan lijkt het toch waarschijnlijker dat de gebeurtenis van 1334 een aanwijzing is voor het dan nog niet bestaan van een verbod op engels laken, terwijl anderzijds de inbeslagneming van 1346-47 een zekere terminus ante geeft ⁸.

Na deze datum is het verbod blijkbaar zonder onderbreking van kracht gebleven tot 1489, ondanks het privilege van Lodewijk van Male voor de Engelsen te Brugge (1359) dat hen vrije koop en verkoop van alle waren toezegt, en ondanks het verdrag van 10 januari 1407 tussen Jan zonder Vrees en Engeland, waarbij volledig vrije handel in alle waren, met uitzondering alleen van wapens, werd voorzien ⁹. Vermoedelijk moet men in beide gevallen aannemen, dat impliciet verboden waren zoals engels laken verboden bleven, of althans dat deze bepalingen dode letter zijn gebleven.

In 1489 wordt voor het eerst bepaald dat de Engelsen hun laken in het groot mogen verkopen te Brugge, in 1493-94 tracht de stad zelfs, de stapel van het verboden product te verkrijgen, en in 1501 zal ze tenslotte een theoretische voldoening op dit punt bekomen, wanneer op bevel van

8. In het privilege dat Brugge op 14-11-1309 aan de Hanze verleent wordt niet over engels laken gesproken. K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch*, II, nr. 154.

9. L. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 304, p. 226 (26-3-1359). L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, III, p. 528. De referentieloze bewering van G. Schanz (*Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters*, Leipzig, 1881, p. 27), dat engels laken te Brugge sinds «zeker» 1470 voor verkoop in 't groot was toegelaten, lijkt ongefundeerd.

Filips de Schone de engelse lakenstapel (doch alleen voor verkoop in het groot), te Brugge wordt gevestigd ¹⁰.

In de praktijk hebben deze bepalingen blijkbaar niet veel uitgericht: op het verdrag van 1489 volgt de sluiting van het Zwin gedurende gans 1491 en 1492, en reeds in 1493 is er een onderbreking van de handel met Engeland, gevolgd in 1494 door een algemeen verbod op engelse lakeninvoer in de Nederlanden; wanneer in 1496 en in 1499 het engelse laken weer vrij in de Nederlanden mag komen, blijft de invoer in Vlaanderen verboden. De vestiging van de lakenstapel in 1501 tenslotte is zoals gezegd alleen in theorie gebeurd, daar de Engelsen toen reeds definitief Brugge hadden opgegeven voor Antwerpen ¹¹.

Zoals Munro aanstipt, hebben de Engelsen zich op de duur bij het vlaamse verbod neergelegd: indien ze nog in 1389 aandringen op opheffen ervan, en in 1420 er tegen protesteren, dan zullen ze in 1448, 1449 en 1465 nog alleen verzet aantekenen tegen het verbieden van engels laken in de overige Nederlanden, doch blijkbaar het vlaamse verbod als onherroepelijk beschouwen ¹².

Wat was nu de juiste draagwijdte van de verbodsbepalingen? Ten eerste moeten we aanstippen, dat er op het algemene verbod vrijwel van meet af aan, zoals we zagen, uit-

10. J.H. Munro, *Bruges and the abortive staple in english cloth*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XLIV, 1966, pp. 1150-1154. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1250, pp. 266-268.

11. J. Marechal, *Le départ de Bruges des marchands étrangers (XVe et XVIe siècles)*, in *Handelingen Société d'Emulation*, 88, 1951, 33-37. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1281, p. 294 (8-4-1494). Munro, *Bruges*, p. 1154. Een boete voor verkoop en overladen van engels laken wordt door Brugge in 1501-1502 kwijtgescholden: Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1211, p. 244. O. de Smedt, *De engelse natie te Antwerpen in de 16e eeuw*, I, Antwerpen, 1950, pp. 48-49, 100-102. G. Schanz, *Englische Handelspolitiek gegen Ende des Mittelalters*, Leipzig, 1881, II, nrs. 5 en 15, pp. 191-193, en 203-207. Volgens Hieronymus Münzer, die in maart 1495 te Brugge is, worden door de Engelsen daar wel degelijk londense lakens aangevoerd: *Hansisches Urkundenbuch*, XI, p. 529, n. 1.

12. Munro, *Bruges*, p. 1146.

zonderingen werden voorzien voor de Hanzekooplui: doorvoer van engels laken, ten minste over water via het Zwin, bestond voor hen ten laatste sinds 1358. In 1360 wordt in het privilege van Lodewijk van Male voor de Hanze deze toelating uitdrukkelijk bevestigd voor doorvoer zowel te land als te water¹³. Deze uitzondering is later nooit officieel aangetast geworden. Wel is het af en toe voorgekomen, dat in de praktijk inbreuken op het privilege zijn gepleegd. Aldus wordt in 1384 engels laken aan boord van Hanzeschepen in het Zwin door Vlamingen afgenomen¹⁴ en worden vier pakken laken in 1431 te Sluis gearresteerd als behorend aan Engelsen, terwijl ze behoren aan een Hanzeaat¹⁵. In 1443 is engels laken in beslag genomen en verbeurd verklaard, hoewel het aan Hanzeaten behoorde; in 1457-58 betaalt Brugge de aldus berokkende schade aan de Hanze terug¹⁶. In 1468 heeft de Hanze weer te klagen over arrest op transiterend laken¹⁷.

In 1470 beweert de procureur-generaal dat het Hanzeprivilege nietig is, doch wordt daarin niet gevolgd door de Grote Raad¹⁸, en in 1477 wordt door vonnis van de Raad van Vlaanderen het arrest verbroken dat al te ijverige ambte-

13. Zie noot 2 en K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch*, III, nr. 495, art. 24, nr. 497, art. 34 (14-6-1360).

14. K. Koppmann, *Hanserecesse*, *op. cit.*, III, nr. 336, p. 338. In 1379 en 1387 is engels laken van Hanzeaten gearresteerd, daar het, hoewel officieel in transit, onverpakt wordt aangetroffen - volgens de eigenaars omdat het samen met andere lakens moest herverpakt worden. In het tweede geval althans belooft Brugge schadevergoeding voor het arrest. *Hanserecesse*, Erste Abteilung, II, nrs. 184, 343 (art. 13), 344 (art. 10), 345 (art. 7), 346 (art. 9).

15. K. Kunze, *Hansisches Urkundenbuch*, VI, nr. 954, p. 530. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 711, p. 577.

16. M.-R. Thielemans, *Bourgogne et Angleterre*, Brussel, 1966, pp. 203-204. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des Archives de Bruges*, V, p. 431. W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, VIII, p. 471. *Hanserecesse*, Zweite Abteilung, VII, nr. 494, art. 18.

17. W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, IX, nr. 537: memorie van keulse kooplui over niet-eerbiedigen van de Hanzeprivileges in Vlaanderen, met name wat de doorvoer van engels laken betreft. De Neurenbergers, Zwaben en andere niet-Hanzeaten zijn er volgens deze tekst beter aan toe dan de Hanzeaten.

18. Cfr. *infra*, p. 11.

naren hadden gelegd op elf engelse lakens behorend aan Hanzeaten, en door dezen van Sluis naar Brugge gezonden ¹⁹. In 1487-88 zijn tien teerlingen engels laken, behorend aan keulse kooplui, en onderweg van Londen via Calais en Grevelingen naar Brugge en Bergen-op-Zoom, te Grevelingen in beslag genomen door onbetaalde soldeniers ²⁰. Het gaat hierbij steeds om wederrechtelijke praktijken, en men mag aannemen, dat ze tot de uitzonderingen behoorden ²¹.

Het voorrecht van de Hanze werd reeds in 1362 uitgebreid tot de burgers van Neurenberg, eveneens voor doorvoer niet alleen te water, doch ook te land ²².

In 1395 wordt in het privilege voor de genuese kooplui bepaald dat ze engels laken uit Sluis mogen voeren mits betalen van 2 % op de waarde ²³. Het gaat hier bijgevolg om een doorvoerprivilege te water. Merkwaaardig genoeg verzoeken desondanks twee genuese kooplui in 1405 om toelating tot doorvoer van engels laken zoals aan de Ooster-

19. W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, X, nr. 562 (20-6-1477). Volgens de dienaars van de waterbaljuw te Sluis en de procureur-generaal van Vlaanderen werden de lakens ingevoerd, volgens de Hanze waren ze in doorvoer.

20. B. Kuske, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter*, II, Bonn, 1917, p. 550, nr. 1083 en p. 604, nr. 1206. *Hansisches Urkundenbuch*, XI, p. 305. Vermoedelijk betreft het dezelfde lakens waarover de Hanze nog klaagt in 1500: Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1318, p. 328.

21. Bij het algemeen bourgondisch verbod op engels laken in 1439 wordt uitdrukkelijk het doorvoerprivilege gehandhaafd. G. Schanz, *op. cit.*, II, pp. 657-660. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, V, p. 189. Bij het verbod van 12-1-1447 wordt voor de Hanze-doorvoer een uitzondering toegestaan tot 11-11-1447. *Hanse recesses*, Zweite Abteilung, III, nr. 299. Grote hoeveelheden engels laken van Hanzeaten op een schip dat naar Vlaanderen vaart in 1460: W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, VIII, nrs. 891, 894, 895, 906, 928, 931, 955. Engels laken van Keulenaars op een vóór Nieuwpoort gestrand schip in 1472 (er blijkt niet, of het voor Vlaanderen bestemd was): W. Stein, *op. cit.*, X, nr. 86. Twee teerlingen behorend aan Keulenaars op een schip Engeland-Vlaanderen in 1455: W. Stein, *op. cit.*, VIII, nr. 423.

22. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 319 (23-1-1362), art. 34. Cfr. noot 17.

23. *Ibidem*, nr. 469, p. 392 (december 1395). J. Finot, *Etude historique sur les relations commerciales entre la Flandre et la république de Gènes au Moyen-Age*, Parijs, 1906, p. 52.

lingen is toegestaan, en bieden ze aan daarvoor 1 nobel per baal koopwaar te betalen; als reden geven ze op, dat de genuese kooplui Engeland willen verlaten, doch hun bezittingen daar best in laken dienen te besteden. De vergunning wordt inderdaad verleend ²⁴. Men ziet niet goed, waarom speciale toelating en betaling van een speciaal recht zou nodig zijn voor wat toch in het privilege van 1395 reeds schijnt toegestaan. Dat het verzoek van 1405 zou slaan op doorvoervergunning te land (de bestemming van de lakens is Genua) lijkt onmogelijk, daar in het verzoek uitdrukkelijk wordt gesproken van invoeren en heruitvoeren zonder te lossen.

In 1452 verleent Filips de Goede aan Holland en Zeeland tolvrijheid te Grevelingen voor engels laken en engelse wol. Hieruit blijkt voor het eerst, dat te Grevelingen doorvoer toegelaten was, tenminste voor naar Holland-Zeeland transiterende engelse lakens, vóór 1452 mits de betaling van tol, na 1452 zonder betaling ²⁵.

Vervolgens dient de aandacht gevestigd op de mogelijkheid tot doorvoeren van engels laken, mits het bekomen van officieel licent daartoe van de landvorst.

We vinden melding van doorvoerlicenten in 1456 voor de prins van Navarra en in 1460 voor de apostolische legaat ²⁶. In de jaren 1469-1472 is herhaaldelijk sprake van licenten voor keulse kooplui, eveneens voor doorvoer van engels laken ²⁷.

24. J. Finot, *op. cit.*, p. 65.

25. W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, VIII, p. 114.

26. M.-R. Thielemans, *op. cit.*, pp. 203-204.

27. W. Stein, *Hansisches Urkundenbuch*, IX, nr. 613, p. 510; X, nr. 74 en p. 46, noot, nr. 166. H.J. Smit, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland*. Eerste deel, tweede stuk, Den Haag, 1928 (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, 66), nr. 1661. B. Kuske, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter*, II, Bonn, 1917, nr. 544, p. 266; nr. 585, p. 293. Dat Keulenaars in deze jaren speciaal licent tot doorvoer moeten vragen ondanks het Hanze-privilege ligt blijkbaar aan het conflict tussen Keulen en de Hanze, cfr. Ph. Dollinger, *La Hanse*, Parijs, 1964, pp. 376-378.

Alles bij elkaar blijkt er dus ruime mogelijkheid te hebben bestaan tot doorvoeren van engels laken door Vlaanderen, zowel over land als over water. Het is echter niet gebleven bij louter doorvoer. Ook invoer van engels laken in Vlaanderen is soms officieel toegelaten.

Te vermelden is hier vooreerst de toelating die in 1407 tweemaal wordt verleend aan Genuezen, om engels laken in te voeren; voor de toelating wordt door de genuese koopman telkens 24 pond betaald aan de waterbaljuw van Sluis²⁸. Natuurlijk mag men hier niet uit afleiden, dat tegen eenvoudige betaling dergelijke toelatingen regelmatig door iedereen konden bekomen worden. Dat er echter wel meer zijn voorgekomen, vooral in periodes waarin de vorst bijzonder geldgebrek leed, wordt op welsprekende wijze aangetoond door het verbod op invoer van engels laken dat Maximiliaan van Oostenrijk uitvaardigt op 18 januari 1495. Hij verbiedt daarin namelijk ook de invoer van engels laken door al degenen, zijn dienaars, onderdanen en anderen, die sinds zijn vorig verbod (8-4-1494) op hun dringende aanvraag, speciale toelating tot invoer van grote hoeveelheden hebben verkregen in de vorm van «lettres patentes de seurté, congié et licence seellées de nostre grant séel ou contreséel en placart, lettres ou cédulles signées du nom de nous Roy ou autrement». Ze mogen evenwel hun licenten nog ten uitvoer brengen tot 15 februari daaropvolgend. In prijzenswaardige zelfkennis herroept de vorst trouwens niet alleen de reeds verleende toelatingen, doch ook alvast die welke hij in de toekomst zou kunnen verlenen²⁹. Dat de onweerstaanbare aandrang tot het bekomen van licenten vooral door het neertellen van klinkende munt voor de vorst onweerstaanbaar was hoeft geen betoog - net zo min als dat ook de voorgangers van Maximiliaan wellicht in mindere mate dan hij maar niettemin vrijwel steeds, met geldgebrek

28. J. Finot, *op. cit.*, p. 66.

29. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1290, pp. 298-300. G. Schanz, *op. cit.*, II, nr. 6. pp. 193-194.

hebben te kampen gehad en bijgevolg ook steeds in de verleiding stonden, voor de aandrang te zwichten.

Waren er aldus diverse mogelijkheden om ondanks het verbod engels laken door te voeren of in te voeren, er waren bovendien ook sommige soorten wollen stoffen uit de britse eilanden die niet onder het verbod vielen: de vlaamse lakennijverheid was alleen geïnteresseerd aan het verbieden van de dure lakens, die rechtstreeks met haar eigen producten in mededinging kwamen. Zo blijkt de invoer van engelse ossetten in Vlaanderen vrij te zijn ³⁰, evenals die van schotse en ierse wollen stoffen: in 1461 bevestigt aldus de brugse magistraat, dat schotse karsaaien, mantellakens, gewreven lakens en stockbreede lakens vrij mogen gekocht en verkocht worden. In 1465, naar aanleiding van verkoop van schotse lakens te Brugge, verklaart de magistraat, dat die verboden zijn, doch dat geen verbod bestaat op «smalle ghewrevene, karseyen, graeuwe ende witte van drie vieren-deel ende half breede, yersche, spiersche ende brunswytsche mantelen ende mantellakenen» ³¹. Op 4 maart 1470 wordt

30. In 1485 koopt een Doornikenaar 18 engelse ossetten van een Engelsman, te leveren te Brugge. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1222, p. 251. Ossetten zijn doorgaans producten van de vlaamse «nieuwe draperie», die slechts onder de regering van Elizabeth naar Engeland zou zijn overgeplant: de Smedt, *op. cit.*, II, pp. 386-387.

31. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1033, p. 108 (15-5-1461), nr. 1067, p. 133 (31-8-1465). In 1405 wordt in Vlaanderen beraadslaagd over al of niet verbieden van schots laken. W. Prevenier, *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen (1384-1405)*, Brussel, 1959, p. 361. In 1445 wordt schots laken, door Vlamingen gekaapt, te Nieuwpoort en in 't Zwin gebracht en verkocht. Omstreeks dezelfde tijd echter wordt schots laken dat een Hanzeaat te Sluis lost om het te drogen in beslag genomen. *Hanserecesse*, Zweite Abteilung, VII, nr. 494, art. 15 en 20. In de tekst van 4-3-1470 (nota 32) wordt de geciteerde nederlandse zin als volgt in het frans weergegeven: «draps étroits et frotez, karsayes grises et blanches de la largeur de trois quartiers et demi des pays d'Yrlande, d'Espierche, de Bruesewyc, manteaulx et draps pour manteaux». De geografische herkomst lijkt dus in de nederlandse tekst te slaan op «mantelen ende mantellakenen», in de franse op «karsayes». Men kan echter de nederlandse versie doen overeenstemmen met de franse door een komma te plaatsen tussen «brunswytsche» en «mantelen», zodat de franse versie de juiste lijkt.

deze verklaring herhaald, met voor de eigenaars van verboden schots laken toelating tot uitvoer tot 1 augustus.

Vlak daarop (1 april 1470) wordt trouwens aan de schotse kooplui vrijheid gegeven tot invoeren van alle schotse lakens die ze willen doen bereiden, verven en heruitvoeren; verboden blijft verkoop en doorvoer, behalve wat betreft de vrije, hoger genoemde soorten; hoewel doorvoermits aangifte bij de tol toch wordt toegestaan voor laken dat gezonden wordt tot kledij aan familieleden of vrienden aan de universiteiten te Parijs, Keulen en Leuven ³².

In 1475-76 wordt voor de Grote Raad een proces gevoerd tussen de brugse magistraat en de lakenhalle enerzijds, het kleermakersambacht en de procureur-generaal anderzijds, over de toelaatbaarheid van verkoop van schots laken ³³. In 1497 bevestigt Filips de Schone nogmaals de vrije verkoop zowel in detail als in 't groot, van ierse en schotse niet gevolve lakens ³⁴.

32. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, VI, nr. 1107, p. 12 (4-3-1470), hernieuwing keure brugse stapel, en p. 39 (1-4-1470), privilege voor de Schotten. In deze tekst wordt bepaald dat voor «scotbreede» (= stocbreede) lakens die niet meer dan 5/4 breed zijn, de vroegere bepalingen geldig blijven, d.w.z. dat die vrij zijn, blijkens de tekst van 15-5-1461 (nota 31).

33. J. Th. De Smidt-E.I. Strubbe, *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën en procesbundels van de Grote Raad van Mechelen*, I, Brussel, 1966, p. 416.

34. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1302, pp. 314-315. Gespecificeerd worden: «yersche mantels, mantelakenen, kerseye d'Escoche, ghewreven lakenen, stocbreede lakens». In een recente studie toont R. Van Uytven aan dat ierse lakens (en ierse wol) in de Nederlanden blijkbaar een zeer bescheiden rol hebben gespeeld («Hierlandsche» wol en lakens in brabantse documenten. Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant, 53, 1970, 5-16). Bij de uiterst zeldzame vermeldingen die de auteur vindt voor onbetwistbaar ierse lakens, kan, behalve de vermeldingen in onze teksten uit 1465, 1470 en 1497, ook gevoegd een document van 1327 over de beroving door Engelsen van een schip dat voor kooplui van Dinant uit Ierland naar Vlaanderen voer met o.a. een «trussell» laken en 42 zakken wol (K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch*, II, nr. 463). Invoer van ierse lakens in Vlaanderen wordt ook vermeld in 1385 (*Hanserecesse*, Erste Abteilung, II, nr. 306, art. 6; nr. 311, art. 3). In het antwerpse toltarief van 1420-1428 wordt ierse wol vermeld (H.G. von Rundstedt, *Hansisches Urkundenbuch*, VII, I, p. 389), evenals in teksten van 1282, 1288, 1294 en 1303 te

Voegen we hierbij een uitspraak van de Rekenkamer te Rijsel in 1465, volgens welke twee voorgelegde witte lakens, die uit Antwerpen naar Douai waren gevoerd, geen engelse, doch schotse lakens zijn, en bijgevolg niet verboden³⁵, dan kunnen we samenvattend vaststellen:

1. dat verschillende (goedkope) lakensoorten uit de britse eilanden vrij mochten ingevoerd en verkocht worden,
2. dat over een andere soort, nl. de eigenlijke schotse lakens, onzekerheid bestond,
3. dat het verschil tussen schotse en engelse lakens niet altijd op het eerste zicht kon vastgesteld worden.

Nu we nader hebben bepaald, wat onder het verbod op engels laken dient verstaan, moeten we de vraag stellen naar de effectieve toepassing ervan. Het materiaal over inbeslag-neming van engels laken in Vlaanderen is vrij overvloedig. We hebben reeds melding gemaakt van verschillende gevallen van wederrechtelijk arrest, inbreuk makend op privileges³⁶. Een tweede groep voorbeelden wordt gevormd door arresten op engels laken, dat blijkbaar zonder boos opzet in Vlaanderen was gebracht. Aldus wordt in 1358 engels laken verbeurd verklaard dat door schipbreuk in Vlaanderen is beland³⁷.

Brugge. G. Espinas-H. Pirenne, *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre*. Première partie, I, Brus-sel, 1906, pp. 396, 443, 469. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 140. De bekende tekst uit het laatste derde van de 13e eeuw over de warenaanvoer te Brugge vermeldt eveneens ierse wol. *Han-sisches Urkundenbuch*, III, p. 419, n. 1.

35. M.-R. Thielemans, *op. cit.*, pp. 203-204. Deze uitspraak betreft natuurlijk niet Vlaanderen, waar zoals we zagen in datzelfde jaar schotse lakens verboden worden verklaard, doch vormt een toepas-sing van het algemeen bourgondisch verbod op engels laken uit 1464 - hoewel de twee lakens in kwestie, om uit Antwerpen te Douai te geraken, toch wel door Vlaanderen moeten gekomen zijn. In 1496 verkoopt Andrew Halyburton te Brugge lakens (naar alle waarschi-jelijkheid schotse) voor rekening van schotse kooplui. H.J. Smit, *Bron-nen*, *op. cit.*, Tweede deel, eerste stuk. Den Haag, 1942 (Rijks Ge-schiedkundige Publicatiën, 86), nr. 110, p. 78.

36. Zie pp. 4-5. Ook de vermelding van de doorvoerlicenten in 1456 en 1460 staat in verband met wederrechtelijk arrest. M.-R. Thie-lemans, *op. cit.*, pp. 203-204.

37. Zie noot 5. In 1389 vragen de Engelsen of het verbod op hun

In 1370 loopt een Danziger schipper Sluis binnen met o.a. twee fardelen engels laken die bestemd zijn voor de Oostzee, hoewel hij volgens de engelse koopman op de hoogte was van het vlaamse verbod en dus de schuld van de 205 pond sterling schade die door het arrest wordt veroorzaakt ³⁸.

In 1464 wordt engels laken in beslag genomen aan boord van twee spaanse schepen die door heerkraft in Nieuwpoort en Raversyde waren binnengelopen ³⁹.

In de meeste gevallen gaat het echter om inbeslagneming wegens moedwillige overtreding van het verbod. Talrijk zijn aldus de arresten op kleine partijen laken die dikwijls door zeelui worden binnengebracht: in 1379 komen in de rekening van de waterbaljuw te Sluis 12 verschillende posten voor betreffende boete op in totaal 95 ellen engels laken ⁴⁰. We vernemen verder van boeten voor vier lakens op een genuese kraak in Sluis in 1402, één laken in handen van een matroos op een genuese kraak aldaar in 1403; een genuees schipper betaalt boete voor eenzelfde vergrijp in 1406, een collega hetzelfde jaar voor de invoer van drie stuks wit engels laken ⁴¹. In 1409 is het een duits schipper die te Sluis wordt beboet met 9 pond voor invoer van een baal engels laken ⁴². De baljuw van Sluis ontdekt in 1431 in een herberg waar hamburgse kooplui resideren zeven onverpakte karsaaïen; daar de Hanzeaten niet het recht hebben, de doorgevoerde lakens te ontpakken (wat een eerste stap naar verkoop vormt) worden deze verbeurd verklaard ⁴³.

laken zich ook uitstrekt tot door heerkraft in Vlaanderen belande lakens of tot laken aan boord van schepen die Vlaanderen aandoen op weg naar elders. Na lange discussie wordt dat punt onbeslist gelaten. W. Prevenier, *op. cit.*, p. 434.

38. K. Koppmann, *Hanserecesse*, Erste Abteilung, III, nr. 404, p. 409.

39. M.-R. Thielemans, *op. cit.*, pp. 203-204.

40. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 375, p. 291. Munro, *Bruges*, p. 1145, n. 3.

41. J. Finot, *op. cit.*, pp. 64 en 66.

42. K. Kunze, *Hansisches Urkundenbuch*, V, p. 473, n. 1.

43. Gilliodts, *op. cit.*, I, nr. 705, p. 574. Eén van de karsaaïen

Verbeurdverklaring gebeurt niet alleen bij invoer, ook in een verder stadium worden de engelse lakens soms achterhaald: in 1405 betaalt een inwoner van Sluis boete daar men in zijn bezit vier dozijn broeken uit grof engels laken vindt. In 1424 wordt een ander bewoner van Sluis bestraft wegens kopen en verkopen van engels laken, en hetzelfde jaar treft een boete een visser van Heist die 19 ellen engels laken had gekocht ⁴⁴. In 1444 blijkt engels laken vanuit Antwerpen dwars door Vlaanderen te zijn vervoerd en in Saint-Omer te zijn beland voor het wordt in beslag genomen ⁴⁵.

In al deze gevallen gaat het om overtredingen van eerder bescheiden formaat, en het is moeilijk daaruit veel af te leiden over de juiste omvang of frekwentie van de fraude.

Uit de veelvuldige beboetingen en inbeslagnemingen lijkt het ons echter verkeerd, te besluiten dat er zeer streng werd gewaakt op het naleven van het verbod ⁴⁶: de gestrafte overtredingen vormen immers slechts het zichtbare deel van de ijsberg, en een zeer strenge naleving van het verbod zou de stroom van sancties hebben doen ophouden.

Dat overtredingen inderdaad legio waren, blijkt uit verschillende teksten. Aldus wordt in 1407 een broekmaker te Middelburg (in Vlaanderen) beboet omdat hij «sinds jaren» fardelen broeken uit engels laken verkoopt aan duitse kooplui. Sprekender nog is de zending naar Sluis in 1415 van een speciaal agent, die er de waterbaljuw moet op wijzen, dat sinds enige tijd in het Zwin «groote menichte» engelse lakens worden aangevoerd, verscheept en heruitgevoerd, tegen het verbod, en die hem tot ingrijpen moet bewegen. Sprekender, omdat het hier een overtreding op grote schaal

wordt als beloning aan de sergeanten gegeven die het arrest verrichten, de zes andere verkocht aan een kleermaker te Sluis. Op die manier moesten toch heel wat engelse lakens in Vlaanderen versneden worden.

44. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nrs. 532, 674.

45. M.-R. Thielemans, *op. cit.*, pp. 203-204.

46. *Ibidem*.

betreft die blijkbaar oogluikend door de vertegenwoordiger van de graaf wordt geduld ⁴⁷.

Even duidelijk is de ordonnantie van 1 december 1439, die het engels laken in Vlaanderen (zoals in de overige bourgondische landen) verbiedt, wanneer ze opmerkt dat het in Vlaanderen al lang en herhaaldelijk verboden is, doch dat de ordonnanties dienaangaande «ont esté et sont tres petitement entretenues, ains non obstant icelles l'en y a amené et ameine l'en encores journalment desdis draps d'Angleterre» ⁴⁸.

Een memorie van brugse burgers klaagt trouwens omstreeks 1489, dat de kleermakers engels laken versnijden en er kleren mee maken ⁴⁹ - wat hier zoals in het Middelburgse geval natuurlijk een regelmatige bevoorrading in dat product veronderstelt.

Enig licht op de toepassingsmodaliteiten van het verbod wordt ook geworpen door een vonnis van de Grote Raad van 13 november 1470 ⁵⁰. Volgens de eisers, twee brugse Hanze-kooplui, had de bekende danziger kaper Paul Beneke een engels schip genomen met laken aan boord; door het weer gedwongen drie of vier maanden lang op de vlaamse en zeeuwse kusten te blijven, had hij van hen geld geleend tot onderhoud van zijn manschappen, en als onderpand voor de terugbetaling een partij engels laken naar Sluis gezonden; bij aankomst daar werden door de waterbaljuw daarvan negen fardelen laken gearresteerd, op grond van het verbod op engels laken. Wanneer de Hanzeaten zich beroepen op hun doorvoerprivilege worden door de procureur-generaal, in naam van de waterbaljuw, volgende argumenten aangevoerd:

— het vigerende verbod op engels laken heeft uitdrukkelijk

47. Gilliodts-van Severen, *op. cit.*, I, nrs. 547, 616.

48. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, V, p. 189.

49. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1248.

50. A.R.A., *Grote Raad van Mechelen*, 790, 48, ff. 169-176.

- alle uitzonderingen voor opgeheven verklaard, zodat het Hanzeprivilege nietig is;
- bewust privilege is trouwens vervallen sinds de dood van Filips de Goede en niet door Karel de Stoute bevestigd;
 - het is overigens niet toepasselijk, vermits het hier gaat om goed dat met geweld is afgenomen van Engelsen, met wie de Nederlanden in vrede leven, en dat bijgevolg alleen door speciaal licent zou mogen binnengebracht worden;
 - de Hanzeaten hebben hun privilege verbeurd door het herhaalde misbruiken ervan, telkens ze daarmee lakens hebben ingevoerd die aan onderdanen van de hertog behoren, i.p.v. in doorvoer te zijn voor rekening van Hanzeaten;
 - dit geldt speciaal in onderhavig geval, waar de eisende Hanzeaten niets met de zaak te maken hebben: het laken was nl. bestemd voor Guillaume Pilsé, burger van Sluis, die het van Beneke had gekocht en het schip heeft gecharterd waarop het naar Sluis is gebracht, volgens bekentenis van de schipper.

De Hanzeaten repliceren, dat hun privilege steeds geldig is, en dat het laken door genoemde transacties tussen hen en Beneke zijn karakter van kapersbuit heeft verloren.

Wanneer daarna de gouverneur en enkele leden van de engelse natie te Brugge het laken opeisen als hen toebehorend en krachtens het «entrecours» te restitueren als kapersbuit aan land gebracht in een van de contracterende landen en geroofd van onderdanen van het andere, verklaart tenslotte de Grote Raad het arrest voor nietig en doet het laken aan de Engelsen teruggeven. Actie wordt evenwel voorbehouden aan de Hanze tegen procureur-generaal en waterbaljuw, wegens de schade door het arrest veroorzaakt, en de privileges van de Hanze worden onverminderd verklaard.

Op te merken is hier vooral 1) dat de Raad de procureur

niet volgt inzake de nietigheid van het Hanzeprivilege doch integendeel de geldigheid ervan althans impliciet erkent, 2) dat de Hanzeaten met geen woord reppen over de hen aangewreven veelvuldige overtredingen en evenmin over de juiste rol van Guillaume Pilsse.

Al blijft de ware toedracht van de zaak onopgehelderd, het regelmatig voorkomen van en de veelvuldige mogelijkheden tot ontduiking van het verbod op engels laken worden door dit proces opnieuw onderstreept.

Dat het verbod niet altijd zeer streng werd toegepast, blijkt overigens uit de keure op de brugse stapel; hier wordt immers bepaald, dat engels laken behorend aan vreemde kooplui en onverpakt in de stad aangetroffen, verbeurd zal worden en bovendien een boete van 50 pond parisis per stuk dient betaald. Behoort echter het laken aan een burger, dan heeft er geen confiscatie plaats en moet alleen de boete betaald worden⁵¹. Eigenaardig is bovendien, dat hier geen sprake is van boete of verbeuring voor verpakt engels laken, terwijl theoretisch toch alleen de Hanze het recht op doorvoer van verpakt laken had.

Andere gegevens wijzen eveneens op mogelijke overtredingen van het verbod. Aan boord van schepen, die uit Vlaanderen naar de Oostzee varen, treft men aldus soms engels laken aan; voor zover dit aan Hanzeaten behoort, kan het natuurlijk op regelmatige wijze in transit door het Zwin zijn gekomen. In 1393 vernemen we echter, dat de waren aan boord van een dergelijk schip, waaronder zich 21 halve en 1 geheel engels laken benevens 43 karsaaien bevinden, in Vlaanderen gekocht zijn, wat toch alleen door overtreding mogelijk was⁵².

51. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, VI, nr. 1107, p. 12. K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch*, III, p. 262, n. 1.

52. K. Koppmann, *Hanserecesse*, Erste Abteilung, IV, pp. 159-161. Aan boord van een in 1387 vóór Skagen vergaan schip bevinden zich bv., naast grote hoeveelheden vlaams en brabant laken, ook 150 karsaaien (pp. 153-156).

Merkwaardig is ook de beboeting, in 1424, van een koopvrouw die engelse lakens uit Zeeland naar Sluis heeft gebracht zonder die eerst naar de brugse stapel te brengen - de overtreding betreft dus alleen het stapelrecht, terwijl op de aanwezigheid van het engelse laken zelf niets wordt aangemerkt ⁵³.

Bijzonder eigenaardig is een verordening van het Hanzekantoor te Brugge uit 1414, waarbij aan de leden wordt opgelegd, de loodjes met hun persoonlijk teken, die ze vóór het verven aan engelse lakens bevestigen, dadelijk na het verven er weer af te nemen (om verwarring met de kwaliteitsloodjes te voorkomen) ⁵⁴.

Op het eerste zicht betekent dit, dat de Hanzeaten engels laken te Brugge mochten doen verven ⁵⁵, doch dit druist zo ten enenmale in tegen het verbod op engels laken, dat men de tekst nauwelijks zo durft interpreteren. De enig mogelijke andere verklaring zou zijn, dat de maatregel slaat op verven voor rekening van brugse Hanzeaten eender waar engels laken normaal is toegelaten, bv. in Engeland of in de Nederlanden buiten Vlaanderen ⁵⁶ - doch dan ziet men niet goed, wat het brugse Hanzekantoor met die zaak kan te

53. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 674.

54. Gilliodts-van Severen, *op. cit.*, I, nr. 611. K. Kunze, *Hansisches Urkundenbuch*, V, nr. 1154.

55. De ordonnantie wordt afgekondigd «ten Carmers int reventer», in de gewone vergaderzaal dus van het brugs hanzekantoor, en de voorzene boete is uitgedrukt in ponden vlaams.

56. Hier stelt zich het probleem van de plaats waar het geëxporteerde engelse laken geveerd werd. In de 16e eeuw gebeurde dit zoals bekend bijna uitsluitend op het vasteland, met name te Antwerpen (O. de Smedt, *op. cit.*, II, 353 vv., en G. Schanz, *op. cit.*, II, pp. 17-18 en p. 105). De rol van Antwerpen op dat gebied klimt echter blijkbaar niet op tot het begin van de 15e eeuw: een door F. Prims van einde 14e of begin 15e eeuw gedateerde draperie-ordonnantie verbiedt er het verven en bereiden van vreemde lakens (*Geschiedenis van Antwerpen*, V, 2, pp. 7-8), en nog in 1428 is Antwerpen blijkbaar akkoord om doorvoer en verkoop van engels laken te verbieden (*ibidem*, VI, 2, p. 101). De eerste sporen van een bereidingsnijverheid die grotendeels op engels laken is aangewezen dateren er van 1447 en 1452 (*ibidem*, VI, 2, pp. 7-8 en 156-157). Wellicht moet de opkomst ervan gezien worden in het kader van de achteruitgang van

maken hebben of waarom het een verordening zou uitvaardigen waarvan de toepassing onmogelijk vanuit Brugge kon gecontroleerd worden. Mag men dan, tot bewijs van het tegendeel, aannemen dat een niet bewaarde tekst aan de Hanze de toelating had gegeven tot verven van engels laken te Brugge? Dat zou de plaatselijke ververs ten goede zijn gekomen zonder in principe de lakennijverheid te schaden, vermits iedere verkoop verboden bleef, net zoals in 1470 aan de Schotten zal worden toegelaten, het eveneens verboden schots laken in Brugge te laten verven en heruit te voeren⁵⁷.

Dat een eventuele dergelijke toelating echter in de praktijk het verbod op engels laken grotendeels tot een zeef moest maken, hoeft geen betoog; die toelating impliceerde immers niet alleen in Brugge brengen van het laken, doch ook ontpakken en over de stad verspreiden voor een gerui-

de engelse lakenexport naar de Baltische zee en de groei van de export naar de Nederlanden in de 15e eeuw: naar de Oostzee werd immers vooral (in Engeland) geverfd laken uitgevoerd, naar de Nederlanden ongeverfd laken (E. Power-M. Postan, *Studies in english trade in the fifteenth century*, Londen, 1951, pp. 144, 153). Dat veel geverfd laken uit Engeland werd gevoerd in de 15e eeuw tonen ook sommige teksten uit het *Hansische Urkundenbuch*, bv. VIII, nr. 1021 en X, nr. 86. Dat de engelse customs accounts in de 15e eeuw net als in de 16e practisch uitsluitend «panni sine grano» vermelden (Power-Postan, *op. cit.*, p. 324) betekent dus alleen, dat die term niet mag vertaald door «ongeverfd laken», zoals Schanz loc. cit. doet, doch slaat op ongeverfd laken plus geverfd laken waar geen «grain» was voor gebruikt.

57. Cfr. supra, p. 7. In de jaren 1450-1454 en 1494-1495 wordt door de Lijflandse Hanzesteden geklaagd over engelse lakens die bereid worden «uppe den Iperschen slach», wat door de Hanze verboden wordt; het verbod wordt door het brugse hanzekantoor afgekondigd. Een van de teksten dienaangaande localiseert dit misbruik evenwel «te Antwerpen of elders», zodat hier niet noodzakelijk aan bereiding in Vlaanderen moet gedacht. *Hanserecesse*, Zweite Abtheilung, III, nrs. 598 (art. 8-10), 601; IV, nrs. 63 (art. 16), 196 (art. 26), 249 (art. 6). *Hansisches Urkundenbuch*, XI, nrs. 763 (art. 16), 1276. Wanneer in 1501 de engelse lakenstapel officieel te Brugge wordt gevestigd, gaat de regering niet in op het brugse verzoek om ook het verven en bereiden van engels laken toe te staan: de verkoop in 't groot wordt verleend, doch zeer uitdrukkelijk en uitvoerig wordt het bewerken en verven (evenals de detailverkoop) verboden. G. Schanz, *op. cit.*, II, pp. 203-207.

me duur, zodat doeltreffende controle op de niet-verkoop ervan bijna onmogelijk werd ⁵⁸.

Hoe men deze laatste gegevens ook dient te verklaren, aan het feit, dat brugse kooplui een levendige handel in engelse lakens dreven kan geen twijfel bestaan. M.-R. Thielemans heeft het geval geciteerd van een brugs koopman die zich toelegt op het kopen van verbeurdverklaarde engelse lakens, benevens dat van de grote koopman Claes van der Buerse, die van engelse kooplui te Brugge grote partijen engels laken koopt, leverbaar te Middelburg en te Antwerpen.

In 1434-1435 zien we hem aldus drie partijen kopen van 66, 175 en 215 engelse lakens, terwijl de totale londense lakenuitvoer in die tijd ligt tussen 7 en 10.000 stuks per jaar of zowat 700 per maand ⁵⁹.

Dat hij in dat opzicht geen uitzondering vormt onder de brugse kooplui, blijkt uit een schuldbekentenis van Joris van Sevene, burger van Brugge, die in 1471 van een londens koopman anderhalf pak engelse lakens heeft gekocht te Bergen-op-Zoom, en uit de koop te Antwerpen, in 1483, door de factor van Willem van der Bruggen, koopman van Brugge, van 8750 en 9900 el grauw gewreven engels laken. Indien men een gemiddelde lengte van 32 el per laken mag rekenen, zou dit overeenkomen met 582 lakens - en de londense lakensexport ligt dan rond 30.000 stuks per jaar, of 2500 per maand ⁶⁰.

58. In verband hiermee dient opgemerkt, dat in 1438 door Brugge aan de Hanze de toelating wordt verleend om lakens in de stad te brengen zonder ze langs de halle te doen gaan, op eenvoudige mondelinge of schriftelijke verklaring voor de halle-oversten, dat de lakens aan Hanzeaten behoren (Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, I, nr. 752). Hoewel hier geen engels laken wordt vermeld, moest een dergelijke toelating het clandestien binnenbrengen ervan ten zeerste vergemakkelijken.

59. M.-R. Thielemans, *op. cit.*, pp. 206, 265, 455-465.

60. H.J. Smit, *Bronnen, op. cit.* (R.G.P. 66), nrs. 1638 en 1979. E.M. Carus-Wilson, *Medieval Merchant Venturers*, Londen, 1954, p. XVIII, geeft voor het standaardlaken 24 yards, en 3 yards = 4 ellen. O. de Smedt, *op. cit.*, II, p. 329.

In 1490 vernemen we van een arbitrage-oordeel te Brugge inzake een geschil tussen de brugse firma Mosscheron (met filialen te Rome en Florence) en een zekere Guillaume Cainget over een gezamenlijke handel in engelse lakens ten bedrage van 1384 pond sterling. Veelzeggend is daarbij, dat onder de vier brugse scheidsrechters, die toch een zekere vertrouwdeheid met dit soort handel moesten hebben, de brugse stadstresorier voorkomt ⁶¹.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat in het brugse stadsarchief een koopmanshandboekje is bewaard uit 1463, waarin o.a. een voorbeeld van berekening wordt gegeven over een aankoop van engelse lakens in Londen en verkoop ervan in Keulen ⁶². Dit behoorde blijkbaar tot de courante activiteiten van brugse kooplui.

In dezelfde richting wijst het feit dat in 1435, voor Keulenaars die 49 pakken engels laken in Zeeland hadden zien aanslaan wegens niet betalen van de tol van Iersekerood, juist drie brugse burgers zich borg stellen ⁶³.

Samenvattend kunnen we dus zeggen:

- dat het vlaamse verbod op engels laken heeft bestaan van omstreeks 1340 tot 1489/1501 (met misschien kortstondige onderbrekingen in 1359 en 1407 ?),
- dat de doorvoer voor Hanzeaten sinds ten laatste 1358 en voor Neurenbergers sinds 1362 steeds vrij is geweest,
- dat voor genuese kooplui tijdelijk en tegen betaling soms eveneens doorvoer is toegestaan,
- dat doorvoer ook was toegestaan, in elk geval reeds vóór 1452, van Grevelingen naar Holland en Zeeland,
- dat bijzondere doorvoerlicenten door de vorst werden verleend, zeker in de tweede helft van de 15e eeuw,
- dat tegen betaling ook invoer van engels laken soms

61. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire Estaple*, II, nr. 1255.

62. Gilliodts van Severen, *Un précurseur des almanachs de commerce*, in *La Flandre*, XVI, 1885, pp. 201-216.

63. H.G. von Rundstedt, *Hansisches Urkundenbuch*, VII, 1, nrs. 95, 96 en 103.

toegestaan werd, vermoedelijk vooral op het einde van de 15e eeuw, wanneer de geldnood van de vorst het hoogst was,

- dat verschillende goedkope lakensoorten uit Schotland, Ierland en Engeland zelf normaal vrij werden toegelaten,
- dat misschien de toelating voor de Hanze bestond om engels laken in Brugge te laten verven,
- dat brugse kooplui in de 15e eeuw tot de voornaamste handelaars in engels laken behoorden,
- dat inbeslagneming van engels laken zeer veel voorkwam, dikwijls wederrechtelijk, doch dat ook de ijverigste ambtenaren nooit meer dan een fractie van de overtredingen konden achterhalen.

Het besluit van dit korte onderzoek kan dan ook als volgt geformuleerd worden: het engels laken kruipt waar het niet gaan kan. Ondanks alle verbodsbepalingen is er in de 14e en 15e eeuw zeker heel veel engels laken door Vlaanderen gevoerd en in Vlaanderen verkocht. Wat niet betekent, dat de engelse lakenafzet in Brugge even goed zou mogelijk zijn geweest als in Antwerpen. Want alle privileges, licenten, overtredingen en ontduikingen nemen niet weg, dat afzet van engels laken in Vlaanderen op zijn minst erg gehinderd werd en dus alleen met meer moeilijkheden, met meer kosten, en met meer risico kon gebeuren, dan buiten Vlaanderen.

W. BRULEZ